

207
? מִטְאָה 1024
יָדוּ קִינִי
? זִימְמִימִי /

שְׂמֹחַ לֵאשְׁכָּנִי

תְּקוּנִים וְהַשְׁלָמוֹת לַמַּחֲזִיר
לִימִים הַנִּרְאִים

מַחֲזֹרֶת ר' דָּנְיָאֵל גּוֹלְדְשְׁמִיד ז"ל

בִּירוּשָׁלַיִם עֵר הַקֹּדֶשׁ

בִּשְׁנַת מַחֲזֹר לִימֵינוּ בַּמַּחֲזֹר דְּבִישׁ ז"ל

הערות למחזור ימים הנוראים

מה דבר יאר כר וטמה לומר המבורך של ידיר המנה ר' דניאל גולדשטיין ע"ה, אשר נספר לכת עולמו כיום ו בטבת תש"ל, בשלוש שנים לאחר שובה להודו ולבאר את 'מחזור ימים הנוראים' לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, כולל מנהג אשכנז (המערבי) מנהג פולין ומנהג צרפת לשעבר. מנהג מערב ומבואר ברר דניאל בהר"ד שלמה גולדשטיין. כרך א: ראש השנה. כרך ב: יום כפור. ירושלים תשס"ד.

כיום כ במרחשון חשלא שלוחי אלוי אגרת כוללה הערות והקשרים למחזורת המסוארת. והוא בענותותו מורה לבוא אליו ולהקיע הודות מה אל מה על הערות, הן מפלה לבוא עולם שיחשו להוציא מהעזרה מחוקת.

ואלה הדברים אשר נכתבו בראש האגרת:

מכובדי,

בשמחה רבה קייתי את המחזור לימים הנוראים ובענוג רב קראתי בו וברחמי עליו ברוב הנתיב. ברוך אתה וברוך שעמך.

ואולם הנאחי נמנהג בהחלי כשיצאות המערכות שנוסחבכו בדפוס והן כוללות ביניהן ממון מחזור נחרד זה. כן מצער הדבר, שה'טקסט' וה'מנגנון' אינם תואמים.

במה מקומות צוטט בבואור נוסח שנה מן הניספס בפנים, כגון במחזור יום כפור עמ' 117 שו" 13: מעומק (כפנים: מעמק). עמ' 141 שו" 4: פני אלוים (כפנים: פני אלוה). עמ' 486 שו" 5: ארבעה ועשרים (כפנים: עשרים וארבעה). עמ' 560 שו" 4: וכלה (כפנים וכלא). עמ' 777 שו" 24: לאור (כפנים: כאור).

בקצת מקומות נחקלתי בחוסר שיטה ועקביות. כגון בחור יעל חטא' שטרפס במחזור יום כפור שכתב פעמים, אך רק בפעם הראשונה (סוף עמ' 8) נוסח (בסגורים) פעם רביעית ועל כלם... אחרי 'כרה וערירי' (נ"א וערירות) ואילו בפש המעשים הבאות אין לא 'ציא בערירות' ולא יעל כלם.

אמנם אין השלמות בלתי לה' לבדו והכל בחזקת סומך עד שהקב"ה מאיר עינינום, ואף אזי נכחי חזן כרי עין לרשום בגליון מחזורי הערות מהערות שונות, והרי הן לפניך להגדיל חזרה ולהאדיר.

ובשולי האגרת תוספת:

חמו ולא נשלמו הערותי, והי' ישלים חספך וזכות אותך ואותנו לראות בהשלמת המחזור לכל השנה כולה. כאות נספך ונפשי שיא המבורך בערבך ודושי שלומך ושלום חרותך ועבודתך כל הימים.

נעבור שנה, בערך. בא אצלי וביד מנחה 'פסד' רב למרוב האין ערוך ומנהג עליוני כמסוריד ודפוסים עם השלמות. שנוי-נוסחאות ומבוא ביד דניאל בהר"ד שלמה גולדשטיין (ירושלים תש"כ). ממעם לפעם היה מסתם לפני

נתי 175: סימן: א"ב בנימין. — צ"ל: בנימן. בשלחן את המלאכים... לאו דוקא טו' 9: צבא בשלחן צהבשו בהדר. ובבאר: בשלחן את המלאכים... לאו דוקא. זמנשו אלא לכקון אחרי שהיה כואב במילה, ע"פ... כבא מציעא דף פ"ב.

— והרי שם מפורש: רפאל, שבא לרפא את אברהם; נתי 176 שר 13-14 — יש לסמן את ראשי תיבות: בחירין נא... יהויצי מרוב... נחמתי.

נתי 178 שר 14: אכפות — צ"ל: אכפיות (ש להעביר את הסמן מאות א לאות ב).

בנותח לחשלו: סימן: בנימין. — צ"ל: בנימן.

שר 3: נוי ארכשים קולות בהריינו. ובבאר: כמותו הגאונים ומנה אשכנז. — הוסף: והבאה הסור (החמשי) באר זרוע רס: בקדושת אגן הסור שעשה ה"ר שמשון בר יונה זצ"ל כמב: נוי זרוע, וכן בחוספח לראש השנה לג ע"ב. והנהגתו מלמנויות, שופר, פרק ג הערה ח. ואולם כסמ"ג מ"ע מב ובמדרש: ר' בנימן.

נתי 179 שר 1: ברית בתריב. ובבאר (עמ' 180): יש להגיה 'בתריב' —

ראה הערה לעמ' 101 בית 7.

שר 6: משיבט ודין נפחיה דר' / ודב בריצא ור' ובבאר: ... בפני הפייסן היה כנראה מדרש שבגלל זה אירע לו ענין דינה... הבא אשמה על בניו וכנראה רומז הוא על ג עבודות ע"ז גלוי ערות ושפכות דמים. — איני יודע מה ענין דינה לכאן: הדין נמנו ג' עבודות? ואולם ע"י בראשית ובה צא י: מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר שלכסלה אלא כאן, אמר הקב"ה אני עטין להפליך את בני במצרים, והוא אמר למעלה הועתם לי. וה"ד נסמיה דרכי וגר' (שעיה מ כז).

ראה שם במנח"י (עמ' 1134).

נתי 180 שר 9: משיבט טוב כשלא את העב. ובבאר: כשקב"ה טוב ע"ש מחלי קמה ט) רצה להוציא את העם ממצרים. — לפענ"ד הכונה למשה רבנו, ע"ש שמוה ב ב וע"י מוטה יב ע"א. ויניד עליו רעו: משיבט ירא וישיב / פי שפך שר לשפוט (שר 10).

נתי 181 שר 22: משיבט תורבני ככף בל' / היות פניו זכרון. ובבאר: שחמור חרומת כסף ונחומת לאחל מועד בשמחה (שמות לה כד). — הבת 'נחומת' מפורשת: ואן הכונה לשמחה לה כד אלא לשמחה ל טו, שם מפורש: והיה פניו ישראלי זכרון.

נתי 183, ש"נ שר' אחרונה: חשק ערו. — צ"ל: 8 חשק ערו. ולבאר (עמ' 184) השוה לעל, עמ' 163 בית 8 ועמ' 179 שר 6. והערה לשם.

נתי 192: סימן: א"ב בנימין. — צ"ל: בנימן.

נתי 194: סימן: א"ב (משולש) בנימין. — צ"ל: בנימן.

נתי 201: ביאר לשר 1: כנראה מוסבים כל הכינויים הבאים בפרט זה (אבירי ארץ, לרש"ט) על ישראל. — יש לציין, כי שונה פירוטו מפרט אבירי אומה (77), המדבר על ישראל והמלאכים, ומפיק כל שנאצי שדק (לרש"ט 109), המדבר על המלאכים וישראל. ואולם בפני בינה אצל ריטש"ע (201) הם 'ישראל' ואצל רש"ט (110) הם המלאכים. וע"י ראש השנה כא סוף ע"ב: נ' שער בינה

את כל הרכוש (בראשית יד טרס); [שבתי והתבוננתי, שיש כאן 'שעור הבחור העצמאי' אשר סובב לכאן הנהגה חשיבה להלן, בבאר לשר 70, כי משה רדל נשמת רוב הגדול של פוקח, כשם שנשמטו ממנה ושנו בה דברים רבים המצויים בהוצאות הראשונות של פרא. והדברים עתיקים...]

שר 73: האל אשר ראית. ובבאר: ואין הבאה זו במדרש. — ישנה בפרש' אגדה ובפסוק טוב.

נתי 127 שר 5: מקולות שבעה. — ע"י מחזור וטרי ט" קמ (עמ' 111) בשם ילמדנו: כנור ז קולות שבתורה. ע"י גם תורה שלמה, חלק טו, עמ' 99, סימן רב בבאר. ושם מובין הפייסן למשה סוף מסכת קנים: כשהוא חי קולו אחר, וכשהוא מת קולו שבעה. ע"י מהר"י ר"ח אלבק, עמ' 437.

נתי 143: תהנה להקפץ. להקפץ מספר המדה ימים חלק ד' פרק י' (רפס שנת תתקנ"ו) דף מ"ב ר"ד. — ודאי הכונה להוצאה השביעית של ח"י שדפסה בריציצאה בשנת תקנ"ב. בהוצאה השביעית שנדפסה בליוונו תקנ"ב—תקנ"ד, מצויה התחנה בוף מט ע"ב והיא פותחת: רכוננו של עולם [ולא: רבון העולמים] ויש בה שוריים רבים.

נתי 159, שמי שורות אחרונות: תהלי קט כב גל מעלי חרפתה. — צ"ל: גל מעלי חרפה וכו'.

נתי 164 בית 13: ויד אשר הריד אבדים / והדריר ככור שור מחמור. ובבאר: משה רבנו הנקרא יד (ע"פ חידוש הפייסן)... הוציא לחיות... אח ישראל הנקרא ככור שור (ע"ש דבר' לג י) מעבדות מצרים שנמשלו לחמורים... — (א) אין זה 'חידוש הפייסן' אלא מפורש הוא בויקרא ובה ג: (משה נקרא) יד, שחוריד את התורה למשה (ב) הדין מציעו שישאל נקרא ככור שור. אין הכונה (ובקיצומו הפייסן) מדבר אלא ביוסף, שאח ארנו שחור משה מן המצרים. כדאיתא במסכת סוטה דף יג ע"א:

בית 14: יין אשר נקבץ בייסר / נחמתי בי פיתחת עשרי. — גלא המפרשים לפענה את הדישא. ולי שמואל הקטן נראה, שצריך הפיטן שני מקנים של חטאי מרעיה: ששה עוות (התחומא והתחנן) וראש המדה לה אצל רש"ט) ואדגה האחת (ללמנו), בילקוט חקת השסד. והרי ביחד עשרה חוקשים שבונים גדרה מזה על דעה נאמן, ומהנה זו נחמתי בחורה עשר פעמים, כמבואר בפסקתא שהביא המחזיק בבארור.

שר' אחרונה: ויק ט א. — צ"ל: ויקרא י א.

נתי 171 שר 31: ואמה הוא פלך אף חי וקב. ובבאר: שבה רגלי להקב"ה באגדה (כנן) ברכות דף ל"ב א' מה שמר הגדול חי וקיים לעולם... ובתפלה (כנן) בתפלה שחיה למלך אל חי וקיים ומידות יאמרו... — השבח פלך אף חי וקיים רם ונשא מפורש הוא במסכת חגיגה דף יג ע"א: וכן בעזרת אבותינו.

נתי 173 שר 3: ע' 70 — צ"ל: עמ' 79.

שר 5: שם: נכונה [?] כפי רצא. — וכן בש"ע ובבאר: נכונה. ברי שצ"ל: נכונה.

נתי 174 שר 13: פתחי תשובה לא נפתחו. — ע"י מדרש חזקוני סה ד: שער תשובה אינו נעלם לעולם.

ברך ב יום פסח

עמ' כנ שר' 4: הראשון נכנס לסדר ר' סעדיה גאון. — הוא פותח: אומר בבורח. שר' אחרונה: השניה היא יותר ארוכה. — צ"ל: השניה, "אשוחח נפלאותי", היא יותר ארוכה.

עמ' כח: מהרי"ם מוהנטוברג... הנהג לומר... את מהירין להספיל עם העבריים. — מהרד"ק קצצ כאן והאריך במקום אחר (טורי ישורון, חשיר תש"ב), אף שם הוא קובע כי "לפי המסורת שבידנו הנהג המנהג צ"ל ר' מאיר ביד בורח מוהנטוברג, האחרון בבבלי המוספח". נעלם ממנו כי המנהג נזכר כבר בספר ראבי"ה, רבו של ר' יצחק אור זרוע שהיה רבו של מהרי"ם, ואף הוא לא הנהג את המנהג מרענו, אלא קבלו מקודמיו, וכבר העיר על כך חזקן התפלות והברכות ר' נפתלי וידר הוי"ו, במאמרו "המחבר להספיל עם העבריים" — "טורי ישורון". תנוכה תש"ב, עמ' 34—35. אף הוא הסביר את המסור על דעת המקום ועל דעת הקהל, ובקבעת מקובל בפתחה ב"ל נירי (קודם לישיבה של מעלה וישיבה של מטה) או לאחריה. כמו כן הביא מוסר מחזור אלג'יר: על דעת המקום... אנו מהירים לעצמנו להספיל עם העבריים ומחזירים לעבריינים להספיל עמנו. נוסח אחר הנהיג מחזק כי "כשנח שיני: קודם שיחתיל החזן כל גורר יאמר בישיבה של מעלה וישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מהירין להספיל עם העבריים. כך מצאנו בחשבון".

עמ' כח: **האפס אפסדה יולב**. — בפרט זה אני מוצא דמיון רב להושענא של הקלירי תפוחות הנהג צ"ב ולמהרה. ולפי אומר לי, שהקלירי הושפע מפיוס קדום זה.

עמ' 1 שר' 6: שביקין. ובבאור: כלשון חז"ל... שביקין לך (...סחול לך). — התרגום המלולי של שביקין הוא: עוברים. וכן חרגס אונקלוס: ועונו (דברים לב ל) — ושביקין. אף יונתן חרגס: כי לא אצטן ישראל (דמיה נא ה) — אף לא שביקין בית ישראל. והשתמש בו אונקלוס לחרגס סלוחה (שמות לד ט: וסלוחה — וחסבוק. וקרא ד כ ועוד: וסלוחה — וישהבוק. במדבר יד כ: סלחתי — שבקתי).

עמ' 10: סימן א"ב. — צ"ל: חשירק.

עמ' 31 שר' 6: וצות במקוה. — השוה: וצותין בסומא (סוכה נב סוף ש"א). עמ' 49 (גם 288 575 707) מסוק 14: שביט קולעני היא היום ורחם עליו. וקבל ברחמים: וברצון את הפלחני: (אין במקרא). — יש לעיין, כי הוא לשון ברכה סו בתפלת העמידה.

עמ' 48 (גם 292 579 711): מזהב אליה חזקן. — מהרד"ק גורר אחרי ישראל דוחקן (אוצר השירה הפיוט א 8820) שרשם פיוט עתק זה (אמה פסון תש"ב) וצ"ל (כפי כיצירתו של ר' אליהו חזקן. וכבר קבע בקי ומוסחה, ר' עזרא פליישר יצ"ל).

[10]

שמואל אשכנזי

קבט (תתקנא)

נברא בעולם וכלן ינתן למשה, חסר אחר, שנאמר ותסרתו מצע מאלהים (תהלים ח ו), ובפירוש רבנו חננאל: ג שער בית נברא בעולם נחלצתי האלהים ער"ל. וכן חרגס יונתן: ותסרתו יתה קליל חמלאכא. וכן פירש רש"י: מאלהים, לי מלאכא. וכן ראבי"ה: מאלהים, חמלאכא. וכן רד"ק: מאלהים, הם חמלאכא. שר' 2 (מלמטה): 5 דפסקי דלחית. — צ"ל: 4.

עמ' 210 טור 94—96: המספיל ואי כבני כמה מעשרים במצות להבהנה / תפלין בראש ובורח וסוזה כמחנה נהנה / מילח בבשרם ויצת כבנה / ובפיה חודה ובינה. — עי' מנחת מג ע"ב: חביבין ישראל, שטיבבן הקב"ה במצות. תפלין בראשיתן תפלין בורחיתן ויציתן בבגדתן ומוזה לסתחתן (נ"א: ומוזה במחיתן)... וכו' שנוכר (ידר) במילה שבבשרו נחיישה דעתו. עמ' 216 שר' 8: כפולות מזהב זריעות ער"ב צכסא. — השוה מחזור י"כ עמ' 390 שר' 22 ועמ' 738 שר' 5.

עמ' 220, באור לשר' 2: ואלה רברי המשה: מאתים וארבעים [שמונה] אבריים בארם. כצ"ל.

עמ' 222 שר' 5: צבי צצדיק. ובבאור: ואנו בורח מי [כצ"ל?] הוא הצדיק. יש מפרשים החובה — כך נמצא בפרדשים עתיקים, ומסתבר — וי"ש ישראל (ולא מצאחי לא זה ולא זה במדרשים ידועים). — ממורש שיר השירים רבה (ב א ב) נראה שהנהגה להקב"ה. ואילו יונתן ורש"י ורד"ק מפרשים את החטוב (ישעיה כד טז) על ישראל. לפי הבבלי (מהרד"ק צד ע"א) הנהגה לחזקיה מלך יהודה, ולפי פסקי רבי אליעזר (פד"ק לו) הנהגה לעקב אבינו.

עמ' 228 שר' 10: וקבלה ניל בלחית [יחיהם]. ובבאור: לשון המשה, בנן ברכות ב' ב' כר שיקבל [כצ"ל?] עליו עול מלכות שמים חולה, וכן בתפלות עתיקות. — השוה תפלות עליו לשבת, על כן נקרה: וקבלו כולם את עול מלכותך.

עמ' 318: סימן: ... מנחם (כספל) בר יעקב... — צ"ל: ברבי יעקב. עמ' 323: סימן: ... חזקן. — צ"ל: חזקן ואמין.

של ר' יצחק בן יעקב חכמי, ופירושו לשם כך נרמס במחז' זקונים ב"ר. ראו מאן, ווארשא תקנה, בשבשים ובהשמות. הפירוש נמצא בכ"י בספריה הברזלית באוניברסיטת (מספר 1565. הצלמו שמור במכון לחצולמי כ"י בירושלים סי' 16933) אף הוא אינו נקי משבשים, אך משניהם יחד הוכרחו את הנוסח שאבא להלן (דף י ע"א בדפים 104 ע"ב — 105 ע"א במחז'):

עוד מצאנו נוסח א' חק"ז פני"ע ולדעת כוונה נוסחא זו פירש גאון חסיד והכס (הכונה, כנראה, לרבי יהודה החסיד) שקבל כי חק"ז בא"ת ב"ש סד"ק, כלומר, שהעלה החסלה דרך סדק חק"ק. וגם טעם, שרצה לומר, שיטע גילה בלב המספלה וירע המספלה נשמעה. וגם דאית' לטון זה נוסחא אחת בכוונה זו לדעת הגאון, שהוא כנראה ענין השמטה בסדר כוונה המספלה, עושה סדק נוסט עצמו לשמטה. ולפי סדר כוונתו ראו להחשוד ולהבין, כי חצי שם קדוש זה דומה לסדר חק דלת החכמה. והבן זה. וגם בו נוסט סוד שם בן שמים עשרה אותיות [אזריה יהוה אדני] הוסיפו סתרים נפלאים למקובל מסוד מעבר יצ"ק [בגרמטרא חמד כמנין שלושת השמות].

נתי 254 טור 37: ארץ — צ"ל: ארץ.

נתי 255 טור 11: ויה כסור פירש פליפוס. ובבאור: ר"ל מכל הימים. — השורה קולרי במחז' למוסף י"ב: ויה כסור פירש הוה / ויה כסור פירש (להלן 334. ובבאור ענין לפס"א). וכאן באו וזיג במקום רבוי וניל, וכן בש"י 12: הוסיפו כסור פירש הוה, בגלל חזונו. ושם חכמה כאן: פליפוס, משני ימי ראש השנה. כמו שפירש את הכונה בהמשך (ו ב) וזיגו פליפוס [שני ימי ראש] וזיגו פליפוס [שני ימי ראש]... ולא היטב [י"ב] יקבנו, וכן את הכונה בספר במדבר (א יט) לא יום אחד... ולא היטב — לא היה לכם אכילה ביום הכפורים ולא בשני ימים של... ר"ה (דבר נקוב מבעלי החסידות). וכמו כן דרשו את הכונה בספר שמות (א כא) אך אם יום הכפורים או הימים ר"ה יעמוד בהשגחה... (מהל קדושים, בשם מה"ר מפוזנא). [שבת וראיתו במחזור ראש השנה, עמ' 91: וזיגו כסור פליפוס אחת / ביום השלישי יקבנו וזיגו. ובבאור: הקב"ה ששמו אחי (שמות ג יד) וזיגו מיוזמי, ופירשוהו ששמו שאלו משתי גלויות יגאלו השלישיה, גלות אדם (וור"ה ועוד, ור"ה בכ"י ו 298). וזוהו נראה שהפייסן נתן לפסוק מוכן חזק זה: אחרי יומים של ר"ה יקבנו ביום השלישי, והוא יחיד. וזהו חזונו לחיים (המפוש בשם י"ב, וכן י"ב וקש"ל).

נתי 277 טור 7: כחשי צורה. ובבאור: ישעי ה' כד. — יש להעיר, כי בספר ישעיה (שם וכן לו לא) "חשי מקביל לקש אבל הפינים משמשות בה בחוראם אש. כפי שהנחה ר' חיים זולא דיל במאמר "חשי-אש, חושב-בדיל", שנתפסות בקונטרס עניני לשון, שרף ביד חנוך יקון, יהושע, אייר תש"ב, עמ' 4—5. ראו גם הערותיו של ר' שרגא אברמחון, שם, מחזור תש"ג, עמ' 40. [שבת וראיתו במחזור ראש השנה, עמ' 121, בבאור לש"י 102: חשי יקר (ע"ש ישעי ה' כד. לו לא) כנראה תפס הפייסן "חשי" במשמעות יצוק אש או כדומה].

נתי 296: וכל הפיט (א"י) וזוהי הכולל ונכוח בין גוף לנשמה) מובטח על המאמר ספר"ד דף צ"א א... גוף אמר נשמה חסאה... נשמה אומרת גוף חסא... הקב"ה מביא נשמה וחוקה בגוף ודן אותם כאחד... — ולי מסתב, שהפייסן השתמש

ו: כשם שזה אברהם שמה לשחוט, כך יצחק שמה לישחט. ועי': שלום שפיגל, במגות העקרה — ספר הויבר ללכוד אלכסנדר מארכס, גורן תש"י, חלק עבר, עמ' הקלה—תקל.

נתי 297: סימן: אב"ג יח"א... שמי"י י"ה [יהוה] אדני... — כצ"ל:

טור 3: חשי קדוש דריש, ובבאור: סימן חק"ז, לפי הנוסח הנפוץ בחז"ל חסיד אשכנזי (במקום חק"ז הנהגה במקורות ספרדיים). — פירו זה מיוחס לר' יהודה חסיד וכן ביצע נוסח זה אצל חזונו חסידו [ר' יצחק אור ורש] חז"ר' חזונו חסידו בפיטו להפלת נעילה והט"ב פניית (להלן, ראש עמ' 470): חז"ר' קדוש דריש... עי' גם שו"ת הרשב"א ח"א סי' דף: שם בן אברהם ושרחם אחרת... יס חלף קצת אחרית בין המקובל ביד חכמי ארצנו למקובל ביד חכמי אשכנזי. ונקטה המקובלת בידנו נעשה רבי חנוך בן הקנה — האחריות במקור ביד חכמי ארצנו. עי'ל הרשב"א. בהמשך הוא מודיע לשואל כי הוא מצרף העתק מודק של הסם, אך העתק זה נשטט בדפוסים.

ואל מצאנו עזרה מפורשת על כך, שהגרסא חק"ז היתה גרסת חסיד אשכנזי, בניגוד לגרסת הספרדים (חק"ב), בספר מנחם דוד למקובל ר' דוד ב"ר יצחק גרמון נפולא, והוא אוצר כדורי קבלת הראשונים, אשר חבור בשביל בנו ר' מאיר והשלימו בשנת שנה, הספר נשאר בכ"י ירושלים (דף 221 עמ' מעיד בכפיה ירושלים, קה"מ ירושלים, ולידו, בכ"י ירושלים (דף 221 עמ' מעיד המהל) על שם בן רבי שיש הפרס בקריאתו בין חכמי ספרד וחסיד אשכנזי. שש חזונו בן הקנה היה כד חכמי ספרד. ובדף 336 ע"א הוא כותב: מצאנו שש כעל הקבלה מקובלת אנשי חסיד אשכנזי בעלי קבלה ואנשי שם ומקובלים אשר היה מעבר להם, בפיט מחכמי צפת חכ"ב, שמהלוקים באות אחד מן השם והוא את השב"ה וקדושים... חסיד אשכנזי גורסין וקבלתם היא חק"ז טע"ה... וחכמי צפת גורסין חק"ז טע"ה... בדף 349 ע"א הוא מעתיק את פירושו זה זאת ההחלטה מעשה הרב בידי יהודה חסיד דיל מרענבורג... ובראשי תיבות נסמן שם בן מ"ב ושאר שמות...

בשנים שבה קודם לכן (בשנת רצ"ה או רצ"ד, ראה ק"ס סא 929—932) נרמס בקרישא קבץ תפלות מירושלים בשם תפלה לדוד. סופס יחיד נשתמר בספריה לניח והתעלמו בספריה ירושלים. בדף 20 ע"א: בקשה מיוסדת על שבות הקדש. הוא המלחה שלפניו, בשנים קלים, אך אחד מהם חשוב מאוד והוא: חסיד קדוש ב"ר. והסידן הוא חק"ב.

במחז' ספיד גרופס המשיכים כזה לאחר מכן, וזיגו בשנת שפ"ד (המנוח חזונו המלח ספיד... ופיוס ופיוסו ב"כ... וניצארה... שלום שלום לרחוק וקריב). נרמס פיוס זה בדף תר"א, באותו נוסח. ובנוסח זה נרמס הפיוס בספר ישעי צ"ח לו וזיגו חסיד, שעי' 2 (אממטרום ת"א, דף כח סוף ע"א). כן נרמס הפיוס בחז"ל ר"ה מנחם ע"ל פ"ד יצירה, פועמשיאל 1883 [מנחם]. מנחם מנחם של המנחם מנחם אשכנזי חק"ז בשנת תקפ"ז חסיד חסיד ד. אף כן, מהל ענין נוסח ובהם ב"ב, אך נראה שהחזקן אינו מקורי.

ובכ מצאנו עזרה לנשמה חק"ז בפירוש של ר' משה חבורנוש על שם בן ר' אהרן המקובל ר' משה ב"ר שלמה ב"ר שמעון מבורגוש היה חלמידו

נתי 409 שר 14: אבות וכו'. העולם ועם ישראל. — צ"ל: אבות העולם ועם ישראל.
טו' 17: נאצמא — צ"ל: נאצמא.

נתי 417: סמן: איב. — שמה צ"ל: סמן: איב מנצפ"ד (הפסוק... הנאה... הנר... בפי כל) שלמה (שבת עד מקום... האל) ולולא דמסתפינא מלגלוגו של ראבי"ה אמירא עור: הלל בר כורח (הוא)... פון דהקדוש... באימה ובידא... ביד... 5: המפורש בשבטים שבות, ובבאור: דומה כנראה למדרשים כגון במדרש ייד יב כנגד ע' שמות שיש לו להקב"ה (שמקור נעלם ממני, ובמדרשים אחרים נמסר לנו ששמו של הקב"ה ע"ב אותיות, ע"י ב"ר [מז] יט ע' 442). וי"ג שבשעה שמות, בהתאם לשמות שאין נמחקים (מס' סופרים ד' א'). —

א) שבטים שמונתו של הקב"ה מורים באגוד שיר חסידים (מהר"ל רש"י שכתב, עמ' 9). ע"י גם מדרש הגדול לבראשית, מהר"ר מרדכי חנוניות, עמ' השבעה חשד וברעיות). וע"י עוד בפ"י רמ"ה למחזור יום א של שבועות, דלדלום הקצב, דף 26, וליום ב של שבועות, דף קד ודף קכז. וע"י שה"ש זוטא פ"א וארבע (כתי מדרשית ח"ב, מהדורת חדשה, דף שט).

ב) בניני שבטים — שבטים ושרים, וראו עמה מאמר ברבעון צפונות ד (המח והשבת) ובהור, סוף עמ' צו והערה 17, וראש עמ' צח והערה 23.
ג) המפורש שבעה שמות אינו במסכת סופרים אלא ברמב"ם, יסודי החורה ו א.ב. ומקורו במסכת שבועות דף לה טע"א. השה גם שמות קדש וחול (דברי א 195): שבעה שמות שאינם נמחקים... שהם שבעה כפי הקבלה.

נתי 436 שר 7: שְׁמֵי וְדָאִים, ובבאור: דגים ושאר בעלי חיים ששוחים... ועפוח חראים. — בינוצר לשבת בראשית לשלמה הקטן, אף נִצָּא 15: שְׁמֵי וְדָאִים, כן ניקד ר' יצחק בר בסדר נבחרת ישראל, עמ' 625. ובבאור וכן לשי"ת, הוגים, ודואים... וע"ל ודואים. וכן ניקד בכ"י (סדר כהן יד על קלף נכתב בשנת פ"ה) וכתב עליו שם הנקדן בגליון וי"ל כל הקורא נִצָּאִים חושב מודר השכל כי ישקלנו על דרך שְׁמֵי וְדָאִים שם מחסופי העיין, וזה אינו מולדחם... כי דואים על שקל ודואים בנינים קונים כי הוא מן גלגל שהוא כמו נִצָּאִים שם מחסופי חלמי"ד ומח אומר בנינים קונים כן מן ידא דואים... ועוד הוראה מן כאשר נִצָּאִים הנשר שהוא כמו אף נִצָּאִים וכן נִצָּאִים אמר רואים וע"כ כמו כן מן נִצָּאִים דואים ובורר הוא. עכ"ל.

לא שמו לבם (הנקדן וי"ל בר) לזאת שיש כאן זוג מלים קמוצות, ואם מותר לנקד שְׁמֵי וְדָאִים (במקום שוואים) אין טעם לאסור נִצָּאִים ואלים לא זכתי להבין מפני מה לא ניקד (אצל שני הפיסנים) שְׁמֵי וְדָאִים שונים בחולם. ע"י גם להלן, עמ' 448 שר 13, בסדר העבודה אשוחח נפלאותיך.

טו' 12: ויערוב עפר צחסי. ובבאור (עמ' 437): ויערוב הנחש, ע"ש ברא' ג א. נפטר צחסי שם ג יד. — אמנם בבראשית ג יד מסופר על הנחש שנתקלל: ונפטר האכל כל ימי חייו, אך הפסוק כוננו לישעיה סה כה: ונחש עפר צחסי:

נתי 437 שר 13: ויערה ויהלילה. ובבאור: כלשון החלמוד (נדה דף ל"א א') אשה מורעת חלה וכו'. — ולמה לא כשון הכותב: אשה כי חוריע וילדה וכו' (שעלי, כידוע, באה דרשה החלמוד).

בנוסח שבורקא רבה ד ה. ראה למשל סוד 8: צמר פורה וסוד 12: וזאבן... בשלשלת. אף הקדים צמר לאבן. ואלו כמנהגין: הריני מוטל כאבן דומם בקבר... הריני פורחת בארץ כצפור.

נתי 299 שר 15: דיה דיה ובה ארני. — השה להלן, עמ' 373 בית 12: אב עורני דיהם בארץ / אינני בחר ע"י ארץ, ועמ' 590 שר 12: דיהם עורני. ובה ארני. ולשון אחרון הוא לשון יושעלמ סנהדרין סוף פקד' נ. אף ר' חייאל בן אשר במכתבו אדם ידיו אשר (סוד 32) שר: דיהם דהר / ומהר איני.

נתי 302 שר 8: השבעו פארמונים. ובבאור: חוצאנו לחירות ממלכות ארומ. — הפירוש הנכון הוא: שחר אומנו מחטאנו אשר יארימו כחולע.

נתי 304: סמן: איב כפול. — בהלקן איב משולש (א ג נ פ ס פ ש).

נתי 333 שר 10: בצדקו תדיח כהמים — ע"ש ישעיה ד ד: ואת דמי יורשלים ידח מקרבה. השה גם להלן עמ' 403 שר 66: וכתבם וצאם מרדחיהם וברדחיהם.

נתי 344 שר 3: דהני המלך קרש. ובבאור: ע"ש יחזק' א בר קל המלה כקל מחנה, ולשון דומה בפיט א' אפרי' 3 (שהחית א' דר"ה) דהני המלה המלה, וי"ל הוגים בתורה. — שם (עמ' 76) ביא המהר"ר: דהני המלה המלה מחסופים ע"ש יחזק' א בר קל המלה כקל המלה [צ"ל: מחנה]. עכ"ל. מסתבר, שבשני הפיסנים הכונה למלאכים ולא לישראל.

נתי 360: אבירי לאציהם. — שינויי הנוסח לפירוט זה מתוך קטש הגניזה (אנטונין 959) הופכים המהר"ר במבוא (עמ' מ—מא, הערה 8).

נתי 373 בית 12: אב עורני דיהם בארץ / אינני בחר ע"י ארץ. — ראה הערת לעמ' 299 שר 15.

נתי 376 בית 10: אביית המלה מקוראני. — צ"ל: מקוראני. וכן בבאור: מקוראני אף ע"ש ישעיה מא כד תן אהם מאין.

נתי 390 שר 22: תוליה רבץ כורני ידו. — השה מחזור ר"ה עמ' 216 שר 8 ולהלן עמ' 738 שר 5.

נתי 399 שר 25: דהבן שובבה. — ע"ש ירמיה לא כא: עד מתי תחתמקן הבח השובבה. ע"י יונתן רש"י ורד"ק.

נתי 401 שר 42: וברוכים הנצבים / כמו ריבים / בשער בת רבים. — ע"י יחזקאל י ג—ט: והברוכים עומדים מימין לכות... פתח שער בת ה'. וע"י סוכה ה ע"ב והגיגה ג ע"ב: מאי כרוב... כרובא. שכן בבבל קורין לנזקא רבא.

נתי 403 שר 66: וכתבם וצאם מרדחיהם וברדחיהם — ע"ש ישעיה ד ד: אס רחוק איני את צאת בנות ציון ואת דמי יורשלים ידח מקרבה. השה גם לעיל עמ' 333 שר 10: בצדקו תדיח כהמים.

נתי 406 שר 31: נאמה הוא מצד אף חי וקיים. — ראה הערת למחזור ר"ה עמ' 171 שר 31.

פשוטה לקבל שבים. ודבר זה לשון חמלה נעילה: אהה נתון יד לפושעים ומנינן פשוטה לקבל שבים.

עמ' 464 שר' 31: צורך קְשִׁיפָה כַּף טִיב־רִאשִׁית. ובביאור: ע"ש איוב כו. — אמנם שם נמצא הצורך 'צורך מים', אך כונת הפסוק למשליל ל' ד' מי צור מים בשמלה. ואף כאן צ"ל: קְשִׁיפָה.

עמ' 465: אמה כוננת טוֹלָה כר־חפץ. — מן הראוי לצייין שם המחבר: יוסי בן יוסי. ולהבנת הפסוק השוה אוביר גבורות, סדרו הראשון, שנכנס לסדר רס"ג (עמ' 467—468), ולמד סתום מן המפורש. בא זה ולימד על זה.

שר' 8: עת תשננה בה. ובביאור: כשחשכע עליה. — ע"ש חזקוני ק"ל: המביט לארץ וחרער.

שר' 10: גבור קרב שבת וצור בינות. ובביאור: הלשון ע"ש חזקוני ק"ל ט. ופירוש בנותם גורל. — צ"ל: וצור בינות (השוה אוביר 18) ע"ש בראשית רבה ד' ג' (27): המלך העליונים חלום במאמר... ופירושהו אלן גשמים; ובבלי תענית י' ע"א: מים העליונים במאמר הם חלום ופירושהו מים גשמים.

עמ' 467 שר' 25: רקבותי כמור בצל חזיון. ובביאור: ע"ש חזקוני ק"ל טו (אשר עושהו בסתר) ורקבותי כמחזית ארץ. — כן יש לחזקו.

שר' 26: דבר נשמה בנתי צרבת / כי הוא קְשִׁיפָה חשבי הדרי. — צ"ל: תְּקַפְּלִי. ועוד המורים ע"ש משלי כ' כו: כי ה' נשמה אדם חפץ כל חזיר נסן. באור המחזיר 'הנשמה סתחתו בחשך חזיר הגוף' אינו מובן ל'.

עמ' 468 שר' 39: יצור הרע צחצח רבנו. ובביאור: וצ"ל שצ"ל יצרה. ע"ש בראי סו ואלו השקפות. — ודאי כך הוא. השוה אוביר 51: ויצר הרע האמת ויצורו והרעו עורו צרבת השוקים.

עמ' 469 שר' 64: עברתי צאבים כמכר דגלים. ובביאור (470): ושר' חזקוני "כמכר מולוס" (ר"ל מולוח). שהם ייב. לפי סדרי עבודה של פייטנים אחרים (כגון ר' שלמה הכהן) שמסתמא הכירו את עבודה ר' יוסי בן יוסי. ומסתבר, ועי' אשוחז' 56. — שם (עמ' 451) נאמר: פירז בלוי במזונה שפדה. השוה גם אוביר 99: ידש האמה כרבות הדרי שנים נשר שבת כשוצר הדקיה. וראה להלן שורר 106.

עמ' 472 שר' 89: אבני נזים לְשִׁיחַ צקדים. — צ"ל: לְשִׁיחַ צקדים. (עמ' 472) ואח' במה' מירסקי, עמ' 185 שר' 91. שאף הוא ניקר: ישלח, אך בביאור צוקין: נוסח אחר: ישלח. ויש נוסח: ישלח (השוה אוביר 142: שר פקיד נגיד צמאכא הקרש שצח [נ"א ישלח. נ"א לְשִׁיחַ] צקדים צירי אבונה.

שר' 94: כס כספת פשט ערות שבים. ובביאור: שהמנונים מכפרים על גילוי ערוה. — יש להוסיף ולציין לבמדרב כה א' וישב ישראל בשמים וחתל חשם לונות אל בנות מואב.

שר' 95: כספת כמחזית-כספה שארי / כספי יד עדיקת-רגל. ובביאור: זהו ארכה של המחזית (כצ"ל) לפי ברייתא יומא דף ע"ב ב' בית יד של בגדי כהונה נארגו כפי עצמה ונדבקת עם הבגד ומנעת עד פיסת הדי, עכ"ל. ואילו ארכה שער עקבת רגל אינה נמצאת בפירוש בתלמוד, אלא ב"מב"ם הל' כלי המקדש

עמ' 444 שר' 3 (מלכסר): 13 — צ"ל: 133 (להלן, ראש עמ' 459).

עמ' 447: אשוחז' נצחיות. — מן הראוי היה להודיע כאן שם מחברו של סדר עבודה זה: חזקוני ברוב קולנוס (עמ' 459). כן יש לצייין. כי 23 הבחנים הראשונים (שר' 1—46) הכניס חזקוני שידמן כמבנה השירה העברית בארץ, בליין תרצ"ד, עמ' ל'—ל"א. [ראה לעיל, ראש עמ' 434, שם צריך מקור זה לראות לסדר העבודה הפותח: אטוף ארץ פלוצי].

עמ' 448 שר' 13: דוב השירצת קָרָה וצפיה. — ובביאור: במים בראח נפש חיה מומח. וכו' בזמן בואה את העוף (ברא' א' כ'). — שם נאמר: ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ. פירש רש"י: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ... וכל חדוים. עכ"ל. וזה הביא, כנראה, את המחזיר לנקר קָרָה ולפרשו יצפח חיה מומח. אך ראיתי להעלה (עמ' 436 שר' 7) בסדר העבודה הראשון של ר' משלם, אוביר כח, שהוא מנקר קָרָה [ראה הערות לשם] ומסתבר שגם כאן יש לנקר כן ולפרשו: דגים חסודים בים. [שבת וראי, כי שורה זו הושפעה משר' 17—18 בסדר העבודה 'אתה כוננת עולם בורב חסדי ליוסר בן יוסי' (להלן, עמ' 466) ושם מפורש: השירצת פיהם פיהפץ כניף / צמאות דגים וקָרָה תצפיה].

עמ' 448—449 שר' 19—22: יה ראיתי קָה כמלצו / יצרה לו עור כמלצו. ישן וננו: והנה צפיה / יצו והבין שיהא כמלצו. כוננת לפי כמלצו חפץ / כץ יקרה כמלצו צפיה. כוננת כרת כמלצו צפיה / כמלצו כשרים איצי מיעפות. — תמנה על המחזיר שראה את פרקי רבי אליעזר יב, אף העתיק ממנו משפט אחד, וזהו שכל שמונת הטורים חתופים יפה על פיו: אמר הקב"ה. אני יחיד בעולמי וזה חיד כמלצו... ראשנו לו עור כוננת... וישן לו... הקיץ משנתו וראה אותה שראה עומדת לנגדו... ואמר... עצמן מעצמי... עשר חפשות עשה הקב"ה לאדם הראשון בן עין וכלו של אבנו טובות ומגולות... והיו המלאכים מהלכים בתופים ומקודים חקבות... והיו מלאכי השדה כמו שושנים... (ומכאן אנו למדים שהביאור כאן לקר בחסר ודחת. לא אפשר אלא מלים אחדות. קָה כמלצו יחיד בעולמו. כרת כמלצו. איצי מיעפות המלאכים. ומן הראוי לצייין לשמואל ב' ו' יד (דוד) מכר ככל עז) ולהלם כח כו (קדמו שרים אחד נוגים) וכס א' (בני אלים) ולהלם כל כח כא (אלי גבורים) ולהלם צה ד (וחפשות תרים לו).

עמ' 452 שר' 57: קָרָה כמלצו. ובביאור: אחוז מעשרים אחוז כמחזיתות. — ולי נראה לקרוא: קָרָה כמלצו. חפשות חפשות מאחזי. עי' פרקי רבי אליעזר לו: אמר המלאך ליעקב: ואלה יש לך בנים ולא עשרת אחים לי. מה עשה יעקב. הוסיף ארבעה בנותיו... ואלה לוי מעשר קדש לה'. ראה גם חזקוני פלוצי, וצא, עמ' 1152—1153.

עמ' 453 שר' 78: קָרָה — צ"ל קָרָה.

עמ' 459 אחרי שתי השורות והאשוחז' בבית יש להכניס את השורה הראשונה בעמ' 460.

עמ' 463 שר' 19: ימינו כמלצו כץ שבי פשט. ובביאור: (ע"ש ישע' נט כ) עי' פרקי ר"א מ"ג. — העיין לישעיה הוא לצורך 'שבי פשט' ובפיר'א: ומקן הקב"ה

עמ' 730 שורה אחרונה: שובה אִלְי ואשובה אִלְיָם. — צ"ל: שובו אִלְי...

כדורספס בביארד].

עמ' 738 שורה ראשונה: נראות כנשואות והם נשואות ותצויות. — השוה מחזור ר"ה עמ' 216 שר' 8 ולעיל עמ' 390 שר' 22.

עמ' 742 שר' 3 (מלמטה): ביום הזכרון הזה. — צ"ל: ביום ההפגרה הזה. עמ' 745 שורה ראשונה: סימן א"ב. — צ"ל: פ—ת.

עמ' 768: סימן: וכתוב... או מאיר עבדך... — צ"ל: אירני מאיר עבדך...

עמ' 770 שר' 21: חפזין קדשת דורשי. — סימן חק"ד (במקום חק"ב) וכן אצל רבי יהודה החסיד, רבו דרבו של מהר"ם, ראה לעיל עמ' 237 שר' 3 והערתי לשם. שר' 24: אוון דבב נגם יקירך. — יש לסמן עיגול על ראשי החבות אירני, ראה הערתי לעמ' 768, והשוה להלן עמ' 771 שר' 12: אווןן דבב נגם יחודך. בנחמת לפוטס הבא: סימן: וכתוב את בירתי יעקוב. — יש להוסיף: וירא (י).

יהיה אף יד אירני.

שר' 14: תפלת ישראל אהבך. — תבה אחרונה וראי שובשה, שהרי לכל ארכו של הפקט חרוז אחד: "יהוה" לפיכך צריך להגיה: עבדך. והוא ע"פ סיום ברכת יאמח ויעיב: זרע ישראל עבדך, שהוא עשיה ולישראל עבדך (שמות לב יג).

עמ' 771 שר' 12: אוון דבב נגם יחודך. — השוה לעיל עמ' 770 שר' 24: אווןן דבב נגם יקירך.

עמ' 783: סימן: א"ב. — צ"ל: כ פ ט.

הם ולא נשעם

שיצמו נאיתי ולא שיצמו רדמי שמיא